

Ключови думи:

*Клевета, уронване на
престижа, деликтна
отговорност*

Keywords:

*Libel, Defamation,
Tort Liability*

Ina Lozanova

**Some Legal Pitfalls
for Writers**

The current article aims to outline some tort liability issues which can arise out of the description of actual persons and events in works of fiction. The material presents disputes from the US legal practice for libel and defamation in literary texts. Further, the possible development of hypothetical cases according to the Bulgarian legislation is reviewed.

**Ina Lozanova,
Ph. D.**

*Lecturer in the
Law Department of New
Bulgarian University
e-mail: il@itiniti.bg
Areas of interest:
Legal English.*

<https://doi.org/10.33919/yldnbu.20.9.10>

Ина Лозанова

Някои юридически капани за писатели

Настоящата статия има за цел да очертае някои проблеми по отношение на деликтна отговорност във връзка с описването на действителни лица и събития в художествени произведения. В материала са представени дела от американската съдебна практика за клевета и уронване на престижа чрез литературни текстове. Също така е разгледано как вероятно биха се развили хипотетични казуси съгласно българското законодателство.

Когато през 2009 три динозавъра¹ се появяват на сцената на Лондонски театър критиците с нюх предричат стремителен успех на *Enron*. Впоследствие сюрреалистичните същества прекосяват и океана, за да дефилират на Бродуей и все повече зрители разбират без специализиран жаргон криминалната история довела до фалита на една от най-големите американски корпорации. Енрон вече е в историята след обявения фалит през 2001, а едно от петте най-големи в света дружества, извършващи финансови одити, Arthur Andersen, остава без лиценз². Пиесата на Люси Пребъл е изпълнена с хумор, логически построена и фактологично точна, като част от персонажите носят имената на действителни физически лица, участвали пряко в управлението на компанията и в одитиращото дружество. Възхищение в творбата буди превода на достъпен език на сложни финансови машинации, които са останали незабелязани през

¹ В едноименната пиеса на Люси Пребъл, *Enron* (2009), създадените от Енрон дружества със специална инвестиционна цел са представени като увеличаващи размерите си динозаври.

² През 2005 присъдата на Arthur Andersen по делото Енрон е отменена от Върховния съд на САЩ, но репутационните щети за дружеството са значителни и то не успява да възвърне позициите си на пазара. След отделяне през 2000 част от бизнеса му продължава да работи и днес под името Accenture.

годините от съответните регулатори в САЩ. Аферата „Енрон“ води до най-големия за времето си фалит в страната и арести на висшия мениджмънт. Вследствие се приемат и промени във вътрешното законодателство, целящи засилване на контрола по отношение на финансовите отчети на търгувани на борсата компании³. Люси Пребъл разгръща на сцената, стъпка по стъпка, финансови и счетоводни измами, като за сюжета може да се позове на материалите по делата и влезлите в сила присъди. Към момента на представяне на пиесата са безспорно установени поредица от престъпни действия и за авторката няма риск от претенции за причинени щети поради клевета или уронване на престижа. Но когато даден автор базира своите художествени произведения на действителни криминални събития често възниква и въпросът за евентуална деликтна отговорност.

Ако в България се направи публично дадено невярно твърдение по отношение на конкретно лице в писмен текст, то това поражда основания за наказателно дело за клевета и граждански иск. Тук следва да се подчертае, че невярното твърдение за да бъде квалифицирано като клевета и/или уронване на престижа, следва да създава невярна, неблагоприятна представа за дадено лице, като не е задължително това да е конкретно ищеца, но той трябва да има процесуална легитимност, за да заведе дело. Също така, съгласно решение № 429/2016 на ВКС, за да бъде завършен съставът на престъплението „клевета“ деецът трябва да е съзнавал, че нанася щета на потърпевшия, т. е. умишлено да е разгласил позорящо обстоятелство. Твърдение, че някой примерно е извънземен, представено като факт, трудно би довело до обезщетение за уронване на престижа, като, разбира се, следва да се отчете, че подобен казус може да се разглежда различно при различни законодателства. Общ принцип, който съответства и на житейската логика, е съдилищата да не се занимават с очевидно нелепи твърдения⁴.

По отношение на художествени текстове съществува известно затруднение при доказването на връзката между реалното лице и събития и литературния персонаж и сюжет. Това обаче не означава, че не може

³ По-специално Sarbanes-Oxley Act, с който се цели защита на инвеститорите.

⁴ Ако не съставляват „обиди“, при което, за разлика от „клеветата“, има субективна оценка, изказана от дееца, а не оповестяване на неверен факт или обстоятелство.

да бъдат съдени авторът и издателството. В съдебната практика в САЩ има примери за обезщетения и исковете обикновено са насочени и към издателите, което е логично предвид търсенето на възможно по-голямо обезщетение. Може ли да се защити авторът, съответно издателят, като просто постави върху произведението изречение в смисъл, че „Всяка прилика с действителни лица и събития е случайна“? Самò по себе си такова изявление не възпрепятства правото на иск на засегнатата страна и би могло да се разглежда чисто практически като форма на маркетинг, чиято цел е именно привличане на вниманието на читателите. Според съдия Робърт Сак⁵, „Когато ответникът измисля уронващ престижа диалог или други уронващи престижа подробности в това, което претендира да не е художествен текст, използва действителни лица като художествени персонажи или базира художествени персонажи на действителни хора и не успее достатъчно да промени персонажите, така че художествените персонажи бъдат възприемани като „за и отнасящи се до“ техните действителни прототипи, то може да възникне отговорност за клевета“⁶.

Как би могъл ищец в едно такова дело да докаже, че са накърнени неговите интереси? Най-важно в случая е да може да докаже по безспорен начин, че в самата публикация има невярно, уронващо престижа му твърдение и че това твърдение се отнася конкретно до него. Не е задължително литературният персонаж и пострадалият да имат едно и също име, предпоставка е ищецът да успее да докаже, че познатите му го разпознават в литературния герой, но това сходство следва да е и достатъчно силно. Похват, който писателите използват, за да се опитат да прекъснат връзката между реалното физическо лице и героя им е да променят отчасти биографията и външността му. Тази тактика не винаги е успешна и има присъдени обезщетения за вреди, когато въпреки козметичните художествени промени ищецът и неговата история могат да бъдат идентифицирани. През 2009 по делото *Smith v. Stewart* (САЩ) е присъдено обезщетение за нематериални щети вследствие на представяне на житейската история на ищцата без тя да е конкретно назована, но с подробности, които й

⁵ Автор на „Sack on Defamation: Libel, Slander and Related Problems“, САЩ, Изд. „Practising Law Institute“ (2010).

⁶ Hudson, D. Gargano, A. Libel in Fiction. [freedomforuminstitute.org](https://www.freedomforuminstitute.org) (29.11.2017), последен достъп на 3.6.2021, <https://www.freedomforuminstitute.org/first-amendment-center/topics/freedom-of-speech-2/arts-first-amendment-overview/libel-in-fiction/>

позволяват недвусмислено да се разпознае. В художествено произведение героинята е представена по неверен и уронващ престижа ѝ начин, като са ѝ приписани и пороци, които тя в действителност няма.

От друга страна, съд в Ню Йорк отхвърля иск срещу Джо Клейн и издателя на романа му *Primary Colours*⁷, в който политик е описан в неблагоприятна светлина, поради това, че не е спазен критерият „читател на книгата, който познава реалното лице, да няма затруднения да свърже двамата“⁸. Въз основа на повърхностни прилики не може да се търси обезщетение за деликт, а до каква степен приликите са недостатъчни е въпрос, подлежащ на известна субективна преценка.

Неслучайно в практиката в редица държави са популярни застраховки за отговорност на писател/издател⁹. Такива застрахователни полици се сключват след оценка на риска от страна на застрахователя, на когото е предоставен завършен ръкопис. Най-честите рискове в САЩ, на които са изложени писателите, са следните три категории:

- Уронване на престижа – с клеветнически твърдения или разгласяване на невярно, позорящо обстоятелство за личността;
- Нарушаване на личното пространство – с обявяване на информация, която може да бъде счетена за позоряща и която нито е била в публичното пространство преди това, нито оповестяването ѝ е от обществен интерес.
- Използване без разрешение на името на реална личност или по друг начин нарушаване на лични права. Тук за пример може да се посочи художествено произведение без претенции за достоверност на представените факти и обстоятелства, което с рекламна цел използва снимка на дадено лице без неговото съгласие¹⁰.

Поради големия размер на обезщетенията, които американските съдилища биха могли да присъдят за вреди от гореизброените, Писател-

⁷ Carter-Clark v. Random House, Inc., et al.

⁸ Supreme Court, New York County, 196 Misc.2d 1011 (2003), 768 N.Y.S.2d 290.

⁹ Застрахователни продукти, насочени към писатели и издатели са Professional Liability Insurance и Media Liability Insurance, както и други.

¹⁰ Следва да се отбележи, че публично известни лица могат да бъдат снимани и техните снимки разпространявани без тяхно съгласие, като за целта въпросният материал не може да бъде заснет в нарушение на личното им пространство.

ската гилдия в САЩ¹¹ при наличие на съдебен риск препоръчва авторът да се сдобие с писмено съгласие от страна на лицата или организациите, за които се отнася произведението. Това, разбира се, не винаги е осъществимо, но пример е публикуваният през 2006 бестселър *The Brief History of the Dead*¹², в който Кевин Брокмайер описва световна пандемия, водеща до изчезване на човечеството и причинена от вирус, разпространен чрез продуктите на корпорацията Кока-Кола. Произведението не само се радва на пазарен успех като книга, но и Warner Bros предприемат стъпки за бъдещата му екранизацията. Интересен е въпросът предварително съгласие от страна на Кока-Кола името им да бъде използвано в конкретното произведение по конкретния начин дали би могло в някой момент да бъде оттеглено след развитието на пандемията от COVID-19 и зараждането в цял свят на различни по своята ирационалност теории за съществуването, произхода и разпространението ѝ.

По-особен е случаят при публикуването на мемоари. При тях често се срещат претенции за уронване на престижа и нарушаване на личното пространство. По презумпция мемоарите описват лица и събития от живота на автора. Въпросът е доколко писателят има правото да разкаже личната си история така както счете за уместно и какво се случва с правата на евентуално засегнати лица. Понякога в мемоарите са описани събития, които не може да бъде доказано, че са се случили, но представени като действителни, биха могли да увредят нечия репутация. Подобен е казусът с автобиографията на Сузана Кейсън¹³. Авторката прави публично достояние отношенията си с бившия си приятел и дори създава с произведението си впечатление, че е била жертва на сексуално посегателство от негова страна. Съдът не уважава неговата претенция за претърпени вреди. С решението по делото¹⁴ се засилва в съдебната практика в САЩ разграничаването между история от първо лице (мемоари или автобиографичен труд), която се ползва с по-голяма защита на свободата на словото¹⁵ и разказ от трето лице, което е по-уязвимо по отношение на претенция за уронване

¹¹ Най-голямата и най-стара професионална организация на писателите в САЩ.

¹² Brockmeier, K. *The Brief History of the Dead*. САЩ, Изд. "Pantheon Books" (2006).

¹³ Kaysen, S. *The Camera My Mother Gave me*. САЩ, Изд. "Random House, Inc." (2001).

¹⁴ *Joseph Bonome v. Susana Kaysen, et al.*

¹⁵ Първа поправка към Конституцията на САЩ.

на престижа. Друг интересен момент при такива дела е критерият за това дали дадена информация представлява „обществен интерес“, за да бъде приемливо нейното разгласяване, независимо че с това се нарушава лично пространство. Самото решение на издател да публикува материала се разглежда като признак за наличен „обществен интерес“.

Световен сценичен успех бележи базираната, макар и неангажиращо, на действителни факти *The Lehman Trilogy*¹⁶. С неповторимия си стил Стефано Масини обрисова възхода през годините на една финансова империя. Отново по време на представяне на пиесата и впоследствие на написаната като поема книга Лемън Брадърс е потърсила от съда защита от кредиторите и много от причинилите краха и факти и обстоятелства са неоспорими след приключило производство по несъстоятелността ѝ. Масини си позволява свобода при обрисуване на членовете на банкерското семейство Лемън, като публиката остава неинформирана до каква степен представените персонажи споделят характеристиките на ръководството на банката и къде е границата между действителните събития и художествената интерпретация. Дори някой да счете, че е пародийно представен от Масини и това го уврежда, това трудно би довело в САЩ до обезщетение поради това, че творбата е написана като недвусмислена сатира и читателите не се предполага да възприемат написаното като съответстващо на действителността¹⁷. Във връзка с това решението на Върховния Съд в Тексас по делото *New Times, Inc. v. Isaacks* засилва защитата на автори и писатели на пародийни текстове. През 2004 съдът на последна инстанция отхвърля иска на прокурор Исаакс и съдия Уитън, за които в сатирична статия се твърди, че са причина дете на 6 години да се окаже в затвора заради написан от нея текст. Повод за статията са служебни действия на ищците, довели до няколкодневен арест на малолетно лице, написало есе за училищна стрелба. Според съда по делото „тестът е дали публикация може да бъде разумно възприета като описваща действителни факти“. По отношение на отявлена сатира, в която има достатъчно изопачаване, не може да се направи извод, че

¹⁶ Massini, S. (2013).

¹⁷ Следва да се направи уточнението, че и последният член на фамилията Лемън, за когото Масини пише, е отдавна починал преди да е публикувано произведението.

разумен човек би приел написаното за отразяващо действителни факти и обстоятелства.

Когато се завежда дело за клевета или уронване на престижа, общо правило е да е по постоянен адрес на ответника. Ако писател и издател са в различни държави, то местната подсъдност е по публикация на произведението. Когато тестът е публикуван в Интернет пространството, се получава известна свобода на избор на съд. Съдилищата в Обединеното Кралство са особено предпочитани от ищците, ако успеят да постигнат даване на ход на делото в тази юрисдикция. В България ищецът не е в толкова силна позиция по отношение на претенции за уронване на престижа. Ако дадено произведение има първа публикация в България и последващи публикации в други държави на различни езици, ищецът може да избере най-благоприятната за него подсъдност.

Съгласно българското законодателство клеветата и уронването на престижа са престъпления от частен характер и не е необходимо участие на прокурор в процеса, което дава по-голяма свобода за действие на потърпевшите. Искът може да е за неправомерно увреждане и да се търси обезщетение за неимуществени вреди. По отношение на имуществени вреди, примерно претърпени финансови загуби вследствие на уронване на престижа на лице, упражняващо свободна професия, то доказването им е трудно. Проблем представляват и сравнително ниските обезщетения за неимуществени вреди в България. Лесната регистрация на издателства¹⁸ предполага и навлизането в сектора на юридически лица с малък капитал, които биха могли да целят бърза печалба или друга изгода. Писателят също може да е подставено малоимуществено лице и да се стигне до ситуацията да няма кой да изплати присъдено обезщетение за вреди. Често дела за клевета в българските съдилища се водят не заради обезщетението, а за изчистване на името на публично известни лица със силата на пресъдено нещо. По отношение на обезщетенията за нематериални вреди в практиката ищците представят доказателства за претърпени такива. Това могат да бъдат медицински документи, удостоверяващи лечение на депресия, която е вследствие на деянието или гласни доказателства за причиненото страдание. Доказателствената тежест при дела за клевета

¹⁸ С попълване на регистрационна карта за присъждане на издателски идентификатор (ISBN) и копие от документ, с който се идентифицира името на издателя.

е върху ответника и тук критериите са по-конкретни отколкото по отношение на дела за уронване на престижа. При обида потърпевшият трябва да докаже както нанасянето на обидата, така и щетите, които му е причинила, което се явява по-трудно изпълнимият критерий. Ако дадено лице счете, че чрез художествен текст му е нанесена обида, то по българското законодателство ще срещне много трудности да докаже връзката между него и художествения персонаж или описаните събития, в случай че не е назовано по име в произведението. Дори малка грешка в изписването на името на потърпевшия може да наруши връзката между него и публикацията, похват, който понякога е използван от непридържачи се към журналистическата етика медии.

Какво би се случило, ако има художествено произведение, на корицата на което е поставено изображение на конкретно лице без негово съгласие и чрез художественото произведение се създават неверни внушения за него? Отново ищецът трябва да докаже връзката си с измисления герой, както и по какъв начин го увреждат въпросните внушения. Ако на корицата, или на друго място в произведението, е поставена негова снимка, то това може да бъде допуснато като доказателство в негова полза. Ако обаче е представен чрез карикатура, дори да е лесно за трети лица да го разпознаят по нея, връзката става много трудна за доказване, ако и името е променено. Ако е използван негов известен в публичното пространство псевдоним, това би могло да бъде кредитирано от съда.

В заключение, не може да не се спомене и случаят, когато към дадено наказателно дело има голям обществен интерес и писатели и сценаристи се насочват към него. Основният принцип на невинност до окончателна присъда, която отнема време да бъде потвърдена на последна инстанция, може да възпрепятства публикуването или под друг начин представянето пред широката публика на текущ казус. Ако има дело за клевета, която е публикувана в произведение и текущо наказателно дело, то съдът ще спре делото за клевета до приключване на наказателното производство на последна инстанция, в противен случай няма как да се произнесе по спора. Дали може ищецът, който е и обвиняем, да спре разпространението на книга, в която се твърди, че е извършил престъпление, е спорен въпрос и зависи от конкретното законодателство. В България ищец не може да спре разпрос-

транението на книга, но, ако бъде оправдан, ще може да претендира щети. Друг е въпросът в какъв срок това е обзримо да се случи. Издателството преценява риска и дали е готово да го поеме в случай на оправдателна присъда или прекратяване на наказателното производство. От своя страна, публиката е безмилостно жадна и лесно се отегчава. Пазарът притиска и настоява за своето зрелище.